

УДК94:004. 031.4:159.953.2 «193/194»

Бессонова М. М.¹,
кандидат історичних наук, доцент,
старший науковий співробітник,
ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»,
Київ, Україна. bessonm@gmail.com

МЕМОРІАЛЬНІ ОН-ЛАЙН ПРОЕКТИ, ПРИСВЯЧЕНІ ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Анотація. Здійснено спробу охарактеризувати спільні риси та особливості меморіальних он-лайн проектів, присвячених подіям Другої світової війни. Цей вид джерел колективної пам'яті є відносно новим явищем, який не знайшов достатнього висвітлення в історичній і політичній науці. Основна увага спрямована на аналіз глобальних і національних тематичних он-лайн проектів; веб-сайтів різних діючих музеїв і меморіальних комплексів; індивідуальних проектів зарубіжних країн. Дослідження здійснено на прикладі американських, нідерландських, французьких, німецьких, польських і японських проектів. Визначено спільні риси зазначеного он-лайн продукту: зорієнтованість на візуально привабливі карти, фотодокументи, малюнки, листи, щоденники; акцентування на «повсякденній історії»; розрахунок на міжнародну аудиторію (присутність іншомовного контенту, найчастіше живою мовою є англійська); використання соціальних мереж з метою залучення більшої аудиторії; надання можливостей для дослідницької, освітньої та пошукової роботи для он-лайн відвідувачів; наявність відкритих баз даних і корисних посилань на інші меморіальні проекти.

Ключові слова: он-лайн проекти, Друга світова війна, меморіал, історична пам'ять.

Аннотация. Предпринята попытка охарактеризовать общие черты и особенности мемориальных он-лайн проектов, посвященных событиям Второй мировой войны. Этот вид источников коллективной памяти является относительно новым явлением, которое не нашло достаточного освещения в исторической и политической науке. Основное внимание ориентировано на анализе глобальных и национальных тематических он-лайн проектах; веб-сайтах различных действующих музеев и мемориальных комплексов; индивидуальных проектах зарубежных стран. Исследование осуществлено на примере американских, нидерландских, французских, немецких, польских и японских проектов. Определены общие черты отмеченного он-лайн продукта: ориентированность на визуально привлекательные карты, фотодокументы, рисунки, письма, дневники; акцентирование на «повседневной истории»; расчет на международную аудиторию (присутствие иноязычного контента, наиболее часто применяемым языком является английский); использование социальных сетей с целью привлечения большей аудитории; предоставление возможностей для исследовательской, образовательной и поисковой работы для онлайн посетителей; наличие открытых баз данных и полезных ссылок на другие мемориальные проекты.

Ключевые слова: он-лайн проекты, Вторая мировая война, мемориал, историческая память.

Abstract. An attempt to describe the common features and peculiarities of the online memorial projects which are devoted to the events of World War II is done. This type of the

¹ Bessonova M. M., Ph. D. in History, Associate Professor, Senior Research Fellow, The State Institution «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv, Ukraine. bessonm@gmail.com
WORLD WAR II ONLINE MEMORIAL PROJECTS: EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES

source of collective memory is relatively new brand which was not found sufficient discussion in historical and political science. The main attention is oriented at analyses of global and national thematic online projects; websites of different museums and memorial complexes; individual projects of foreign countries. This research is made on the example of American, Dutch, French, German, Japanese and Polish projects. Common features of the noted on-line produce is done. These are: focus on visually attractive maps, photographs, drawings, letters, diaries, etc.; accent on so-called «everyday history»; orientation at the international audience (presence of «other» language content, and most popular is English); usage of the social networking with aim to attract more extensive auditory; to present possibilities for educational, research work for online visitors; availability of open databases and useful links to other memorial projects.

Key words: *online projects, World War II, memorial, historical memory.*

Постановка проблеми. Історія ХХ століття залишила трагічний слід у долях окремих людей і цілих народів. Особливу роль у цьому відношенні зіграли події Першої та Другої світових воєн, що знайшло своє відображення як в індивідуальній, так і в колективній історичній пам'яті. З часів закінчення тих драматичних подій у багатьох країнах світу сформувалися свої власні традиції вшанування пам'яті про учасників, свідків, переможців, а також про жертви і руйнування тих воєн. Актуальність дослідження таких традицій обумовлена тим, що збереження пам'яті про ті чи ті фатальні події повинно служити своєрідним запобіжником, який би не допустив їх повторення у майбутньому.

Історична пам'ять формується як самим суспільством, так і за допомогою держави — в рамках так званої політики пам'яті. Професійні історики, як правило, виступають проти активного втручання держави у питання історичної пам'яті. Тим не менш, державна політика пам'яті створює можливість співпраці самих різних країн і груп населення на основі загальних переживань найважливіших подій історії. Крім того, державні інститути надають можливість познайомити з історією своє молоде покоління, у якого немає досвіду переживання гострих моментів національного минулого.

Відмінною рисою другої половини ХХ ст. стало те, що крім державної політики пам'яті активну роль у збереженні історичної пам'яті відіграє і саме суспільство — на індивідуальному та колективному рівні. Ініціативи, як окремих громадян, так і груп активістів, знаходять своє втілення у різноманітних проєктах, присвячених пам'яті про Першу та Другу світові війни.

Нововведенням останніх часів став перехід процесів збереження історичної пам'яті в інформаційний вимір, що робить факти і свідчення минулого доступними для представників не тільки свого власного, а й інших народів. При цьому, цифрові проєкти, розміщені у Всесвітній павутині, можуть бути як здійснюваними державою, так і створеними за приватною ініціативою.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У сучасній науці накопичено великий пласт історичних робіт, присвячених теоретичним питанням і практичним моментам, які стосуються історичної пам'яті, політики пам'яті, міждисциплінарних досліджень по індивідуальній і колективній пам'яті, які розробляються спільно з істориками — політологами, філософами, соціологами, психологами. Так, серед інших, можна згадати статті В. Гриневича, присвячену аналізу політики пам'яті Другої світової війни в Україні [1], та Н. Довганик, у якій історична пам'ять про Другу світову війну охарактеризована в контексті

формування української політичної нації [2]. Щодо вивчення меморіальних он-лайн проєктів, то вони не стали предметом окремого вивчення дослідників у сфері історичних і політичних наук. Це пов'язано з тим, що цифрові проєкти — це відносно нове явище, яке в першу чергу привертає увагу фахівців-представників багатьох галузей: реклами, дизайну, інформаційних і комп'ютерних технологій, PR-кампаній. Водночас вивчення досвіду передових країн у зазначеній галузі, які представляють різні регіони світу, безумовно, є корисним і важливим, оскільки дає можливість використання найуспішніших моделей для створення аналогічних вітчизняних проєктів.

Мета статті — узагальнити підходи щодо існуючих меморіальних он-лайн проєктів, присвячених подіям Другої світової війни з метою виявлення спільних рис та основних тенденцій у підготовці даного інформаційного продукту в країнах поза пострадянського простору як окремого спеціального напрямку дослідження.

Основні результати дослідження. Серед усього розмаїття он-лайн проєктів, присвячених Другій світовій війні, які є на даний момент у Всесвітній павутині, можна виділити три умовні групи: (1) глобальні та національні тематичні он-лайн проєкти; (2) веб-сайти різних діючих музеїв і меморіальних комплексів; (3) індивідуальні проєкти. Спробуємо охарактеризувати особливості кожного названого виду.

Серед глобальних інтернет-проєктів у першу чергу слід назвати «Культурний Інститут Гугл» (*Google CulturalInstitute*) [3], започаткований у 2011 р. У ньому, поряд з різноманітними оцифрованими колекціями мистецтва, запропоновано музейні та архівні матеріали, присвячені різним важливим історичним подіям і явищам. Один з мега-проєктів, що підтримується Культурним Інститутом Гугл, є своєрідний глобальний віртуальний музей «Арт-проєкт Гугла» (*GoogleArtProject*) [4]. Цей проєкт співпрацює з багатьма музеями світу, тому він дуже корисний для тих, хто не має широких можливостей для подорожей і безпосереднього відвідування музеїв.

У рамках цього «цифрового» Інституту та Арт-проєкту є кілька добірок матеріалів, присвячених подіям Другої світової війни. Серед них є колекції, зібрані за такими темами: «Друга світова війна» (14 440 одиниць експонатів (далі — од.)), «Югославський фронт Другої світової війни» (14 084 од.), «Голокост» (13 935 од.), «Європейський театр бойових дій Другої світової війни» (6 906 од.), «Театр бойових дій Другої світової війни на Близькому Сході» (6 875 од.), «Польська кампанія 1939» (600 од.), «Повстання у Варшавському гетто» (599 од.), «День Перемоги в Європі» (403 од.), «Велика Вітчизняна війна» (252 од.) і безліч інших. Інформація в рамках різних колекцій надана різними мовами, але найчастіше застосовується англійська мова.

У названих тематичних добірках доступні оцифровані архівні матеріали та музейні експонати з різних музеїв світу. Так, серед них є експозиції Державного меморіального музею оборони і блокади Ленінграда (Росія) [5], Державного музею Аушвіц-Біркенау (Польща), Меморіального музею миру в Хіросімі (Японія), Національного меморіалу Голокосту Яд ва-Шем (Ізраїль), Центрального музею Великої Вітчизняної війни (Росія), Музею «Крила визволення» (Нідерланди) [6], Національного Інституту Історії визвольного руху в Італії (Італія), Німецького Федерального архіву (Німеччина) та інших.

Основні експонати таких віртуальних колекцій включають історичні фотографії, публікації тогочасних газет, зображення військових карт, історичних документів, листів і малюнків очевидців, особистих речей учасників тих чи тих подій. Віртуальні експозиції постійно розширюються, кількість музеїв-учасників цього проекту зростає, відповідно збільшується доступ усім зацікавленим до історичних пам'яток, пов'язаних з подіями Другої світової війни.

Існує багато проектів, які набули глобального характеру, хоча починалися як національні проекти.

Так, у Нідерландах є проект «Сліди війни» (*TracesOfWar*) [7], суть якого полягає в тому, що на спеціальному сервісі розташована різноманітна інформація про місця пам'яті, меморіали, пам'ятники, музеї, кладовища, які мають відношення до збереження пам'яті про Першу і Другу світові війни. На цьому сервісі розміщені інтерактивні карти, які показують розташування всіх цих місць пам'яті і інформацію про них. Цей проект виник у 2002 р. за ініціативою Фонду інформації про Другу світову війну і «виріс» з нідерландського он-лайн проекту «Вирушаємо до Другої світової війни» (*GotoWar 2*), заснованого у 1999 р.

Створення «Слідів війни» було своєрідною відповіддю на масові он-лайн запити інформації про визначні пам'ятки і цікаві місця, а також меморіали і місця пам'яті, пов'язані із Другою світовою війною. За підтримки добровольців і відвідувачів цього спеціалізованого сайту поступово розроблено один із найважливіших он-лайн ресурсів, на якому сконцентровано інформацію про музеї, меморіали, пам'ятники, кладовища та інші місця, що представляють інтерес щодо Другої світової війни в Європі та за її межами.

На самому початку цього проекту на його сайті збирали інформацію тільки по країнах Бенілюксу (Бельгія, Нідерланди та Люксембург), а також Нормандії у Франції. Проте, зростання інтересу до цього проекту призвело до того, що з 2004 р. почали додавати інформацію, яка відображала пам'ятні місця Другої світової війни, розташовані у Німеччині, Великій Британії, на території всієї Франції. Станом на 2008 р. інформація сайту покривала всю Європу, а також частину неєвропейських країн. Так, із пострадянських країн на цьому сайті надана інформація про Азербайджан, Білорусь, Вірменію, Грузію, Естонію, Казахстан, Латвію, Литву, Молдову, Росію, Узбекистан, Україну. Цей он-лайн проект ведеться нідерландською та англійською мовами.

Уже згаданий Фонд інформації про Другу світову війну створив ще один он-лайн проект — «Нагороди Другої світової війни» (*WW2Awards*) [8], де зібрана інформація про нагороди, пов'язані з подвигами у Другій світовій війні. Інформація надана про країни майже всіх континентів, представники яких брали участь у подіях Другої світової війни (Європа, Азія, Африка, Австралія та Океанія, Північна та Південна Америки). Так, є блок інформації про нагороди СРСР, у базі даних проекту міститься інформація не тільки про самі нагородні знаки, ордени і медалі, а про тих людей, які були ними нагороджені. Так, на сайті є інформація про 442-х нагороджених різними відзнаками, орденами і медалями Радянського Союзу. Цей он-лайн проект також пропонує своїм відвідувачам інформацію нідерландською та англійською мовами.

Серед національних проектів є такі, що присвячені як Другій світовій війні загалом, так і окремим її епізодам. Спільною особливістю таких проектів є те,

що інформація надається переважно національною мовою, тому не все може бути доступним для представників інших країн. Так, уже згаданий Фонд інформації про Другу світову війну, який опікується глобальним проектом «Сліди війни», ініціював ряд місцевих проектів («Актуально про Другу світову війну», «Військові музеї», згаданий проект «Вирушаємо до Другої світової війни» (*Go to War 2*) [9]), які хоч і розміщують різноманітні факти, історичні фото, витяги з документів, біографії учасників війни, проте вся ця інформація міститься на сайті виключно нідерландською мовою.

Тим не менш, серед локальних проектів зустрічаються й ті, які орієнтовані на міжнародних відвідувачів. Так, на сайті «Моосбург онлайн» (*Moosburg Online*), Німеччина, є окремий проект «Військовополонені: табір Шталаг VII А» (*POW camp Stalag VII A*) [10], в рамках якого розміщено інформацію не тільки німецькою, а й англійською, французькою та російською мовами. Цей он-лайн проект виник як відповідь на численні запити зацікавлених осіб про табір для військовополонених та інтернованих, який був створений ще у 1939 р. для солдатів військ союзників і де містилося більш ніж 70 000 військовополонених, в основному з Франції та СРСР. Після звільнення табору американцями у 1945 р. він став табором для інтернованих (проіснував до 1948 р). На сайті є інформація про військовополонених з різних стан світу, які перебували у цьому таборі, їх щоденники, листи, фотографії, малюнки, витяги з офіційних документів, фотографії місць пам'яті, будов цього табору, карти і схеми, види аерофотозйомок і багато іншого.

Наступну групу он-лайн проектів, присвячених Другій світовій війні, складають веб-сайти сучасні великих національних меморіальних комплексів і музеїв. Окрім безпосередньо довідкової інформації (про розклад роботи, адресу, відомості про контактні дані, структуру та співробітників), ці сайти містять величезну кількість корисних і цікавих матеріалів.

Так, на місці заснованого нацистами у 1940 р. найбільшого концентраційного табору Аушвіц у передмісті Освенциму (Польща) зараз розташований державний музей Аушвіц-Біркенау [11]. Цей комплекс є водночас і місцем пам'яті, і своєрідною історичною пам'яткою, музеєм, архівом, видавничим центром та освітньою інституцією. На власному сайті музею представлено матеріали про концентраційні табори, які входили до групи Аушвіц; історію створення меморіального комплексу на їх території, що бере свій початок ще з 1947 р.; основні факти діяльності Фондації Аушвіц-Біркенау, яка опікується підтримкою цього музею з часу свого утворення у 2009 р. Серед іншого, сайт музею пропонує он-лайн виставки, віртуальні тури, фотогалерею. Дуже потужним є комплекс матеріалів, призначений для навчальних цілей: бібліотека, ресурси для вчителів, програми навчальних візитів, відомості про вже реалізовані та ті, що тривають освітні проекти, інформація про проведення конференцій і спеціальних тематичних сесій, про співпрацю з іншими аналогічними музеями та фундаціями тощо. Інформацію сайту подано у польсько- та англійськомовних варіантах.

У Франції одним з таких місць пам'яті та меморіальних комплексів є Табір де Міль [12], відкритий для інтернованих у вересні 1939 р. на місці колишньої фабрики по виготовленню плитки. Цей табір (відомий як «Табір художників»), що існував як концентраційний у 1939—1942 рр., вирізняється серед інших тим,

що у ньому перебувала велика кількість митців, музикантів, науковців, серед яких був і Нобелівський лауреат Отто Фріц Мейергоф, які мешкали на початку війни у Франції. З 1993 р. цей музей функціонує як Меморіал Другої світової війни. Слід зазначити, що у жовтні 2015 р. цей меморіальний комплекс був обраний ЮНЕСКО в якості штаб-квартири для свого нового відділення «Освіта для громадянства, гуманітарних наук та спільних спогадів», що є втіленням своєрідної політики пам'яті на міжнародному рівні. Означений меморіальний комплекс має власний офіційний веб-ресурс, інформація на якому представлена французькою та англійською мовами. Франкомовна версія офіційного сайту містить багато різноманітних матеріалів і рубрик: є інформація про меморіальний комплекс, історію самого табору та його «мешканців», деякі архівні матеріали та малюнки художників, які там перебували під час війни. Також надається інформація про можливості дослідницького центру, варіанти відвідувань з освітніми цілями для шкіл, ліцеїв і гімназій. При цьому англійська версія сайту надає лише основну довідкову інформацію.

В якості іншого прикладу можна навести веб-сайт Меморіального музею миру у Хіросімі (Японія) [13]. Інформація також двомовна: японською та англійською мовами. Відвідувачам сайту пропонується можливість продивитися віртуальний музей, окремо міститься детальний опис зі схемами та картами Меморіального парку миру та Меморіального музею миру. Дуже великий акцент зроблено на дитячу аудиторію — є спеціальна Дитяча «станція» миру, яка пропонує не тільки розповіді про трагедію Хіросіми та Нагасаки, а й великий обсяг навчальної інформації про радіацію, атомну бомбу, ядерну зброю, життя людей під час війни, історію та війну як таку. На сайті використовується багато анімації, що має приваблювати саме дитячу аудиторію. Так, специфікою є подання фактів про трагедію атомного бомбардування японських міст наприкінці Другої світової війни через історію 12-річної дівчини Садако, яка померла від лейкемії. Пропонуються маршрути для самостійного відвідування цього комплексу, до якого входять будівлі музеїв і реконструйований ландшафт тієї частини Хіросіми, де сталося бомбардування.

На сайті також запропоновано інформаційні буклети, які подані не тільки японською та англійською мовами, а й китайською, корейською, французькою, німецькою, італійською, іспанською, португальською та російською. Цей сайт істотно відрізняється від європейських аналогів, які надають можливість дізнатися про різноманітні деталі представлених музейних колекцій без особистого відвідування музею. Так, складається враження, що автори японського веб-сайту намагалися сфокусувати увагу на тому, аби зацікавити відвідувачів і сприяти тому, аби вони особисто відвідали цей меморіальний комплекс.

Третю умовну групу меморіальних он-лайн проектів складають їх різноманітні індивідуальні варіанти. Вони, як правило, ініційовані самими очевидцями і учасниками подій Другої світової війни, або їх родичами, які таким чином зберігають пам'ять про своїх близьких.

Цікавим є проект, який розпочався зі створення своєрідного сімейного веб-сайту як пам'ять про голову однієї з американських сімей — Діка Вільямса, який брав участь у військових діях на європейському театрі військових дій і потрапив у полон. Цей он-лайн проект називається «Шталаг Люфт I он-лайн: Друга світова війна — Військовополонені — Шталаг Люфт I» («*Stalag Luft I on-line*

World War II — Prisoners of War — Stalag Luft I») [14]. У ньому головну увагу приділено історії полонених американських льотчиків, які містилися в одному із таборів для військовополонених часів Другої світової війни на території Німеччини (Шталаг Люфт — з нім. Stammlager Luft — табір для військовополонених льотчиків).

Згодом цей проект, присвячений одній людині, переріс у найцікавіше зібрання матеріалів (свідчення очевидців і військовополонених, фотографії, листи, газети, документи, карти, малюнки і схеми, списки військовополонених і їх історії, інформація про місця пам'яті і меморіали, книги та інші публікації по темі), яке продовжує поповнюватися новими фактами і деталями про події Другої світової війни. Крім зібраної інформації, творці веб-сайту пропонують поради з пошуку даних про родичів, які брали участь у військових діях, а також публікують посилання на інші інтернет-ресурси, які також присвячені подіям Другої світової війни. Свідченням затребуваності цього проекту служить величезна кількість записів у гостьовій книзі сайту, де люди (представники не тільки США), діляться своїми спогадами, просять про допомогу в пошуку інформації про рідних і знайомих, дякують за створення такого ресурсу. Слід зазначити, що подібних проектів дуже багато в США та інших країнах.

Можна навести приклад й іншого роду індивідуальних он-лайн проектів. Так, слід звернути увагу на сайт з мемуарами нідерландки Елізабет ван Кемпен (1927 року народження) «Спогади про мою юність і роки японської окупації в колишній голландській Ост-Індії під час Другої світової війни», які розкривають багато цікавих фактів про події напередодні, під час і після Другої світової війни у Тихоокеанському регіоні. Перед початком Другої світової війни автор мемуарів разом із сім'єю переїхала до нідерландської Ост-Індії (зараз це Індонезія), зараз живе в Нідерландах, продовжує активно спілкуватися з тими, хто читає її блог, веде власну сторінку Фейсбуку. Своєрідним епіграфом-поясненням з приводу походження свого блогу авторка поділилася на першій його сторінці: «Після чудової юності у нідерландській Ост-Індії, сьогоднішній Індонезії, моя сім'я і я пережили три з половиною роки японської окупації. Я втратила мого батька, я втратила країну, яку я любила, я втратила все, але я зберегла мої спогади. Мій син порадив мені почати свій веб-сайт і записати мої спогади. Тому, тут я, у віці 79 років, сиджу навпроти комп'ютера, і повертаюся назад у нідерландську Ост-Індію» [15].

Он-лайн проект Елізабет ван Кемпен, що був започаткований у 2006 р., привертає увагу не тільки її особистими спогадами, а й тим, що автор опублікувала ряд зібраних свідчень про жорстокості японської влади під час окупації, що є додатковою і цінною інформацією про нелегкі часи Другої світової війни. Крім того, авторка блогу також розмістила інформацію про тематичні веб-сайти та он-лайн ресурси, присвячені подіям Другої світової війни, долі військовополонених, громадським організаціям, чия діяльність пов'язана з питаннями збереження пам'яті про ті трагічні події. Слід зазначити, що спогади Елізабет поширюються в Інтернеті (є окремі витяги на різних веб-ресурсах), на сторінках її блогу — багато коментарів представників з різних країн світу, які свідчать про наявність значного інтересу до таких спогадів. Блог ведеться англійською мовою (хоча є і частина інформації індонезійською), тому він є доступним представникам багатьох країн світу.

Також у всесвітній мережі можна знайти багато он-лайн проектів, які присвячені пам'яті про окремі бойові підрозділи, які брали участь у військових діях Другої світової війни. Вони переважно засновані або самими учасниками тих подій, або їх рідними в пам'ять про своїх близьких родичів. Такі проекти, як правило, містять історію створення військового підрозділу, опис його бойової історії і подвигів, біографії та персональні історії його представників, їхні спогади, фотографії, нотатки, листи і багато іншого. Крім того, вони містять посилання на інші інтернет-ресурси аналогічних проектів, асоціацій, музеїв, пам'ятних місць і меморіалів. На таких сайтах можна знайти також історію створення самих проектів, що є дуже цікавою і важливою інформацією про способи збереження історичної — як колективної, так і індивідуальної пам'яті про Другу світову війну. Прикладом можуть слугувати проекти «Асоціація інтернованих у Швейцарії» (*Swiss Internees Association*) [16], «B24 — сайт 392 бомбардувальної групи» (*B24 — 392nd Bombardment Group*) [17], ««Ангели Пекла» 303-тя бомбардувальна група» (*Hell's Angels» 303rd Bombardment Group*) [18] тощо.

Таких прикладів можна наводити безліч. Цілком зрозуміло, що останні згадані форми збереження індивідуальної та колективної пам'яті є втіленням своєрідної мікроісторії. Однак, персоніфіковані історії від імені рядових людей, а не тільки офіційні інтерпретації, які містяться у підручниках і державних документах, також важливі для збереження історичної пам'яті.

Висновки. Існує велика кількість меморіальних проектів, присвячених подіям, учасникам, свідкам і жертвам Другої світової війни. Для детального аналізу таких проектів потрібно багато часу, бо у кожній країні світу, особливо у Європі, існує по кілька десятків і навіть більше меморіальних проектів. Навіть їх поверховий узагальнюючий огляд вказує на наявність різноманітних підходів щодо їх створення та підтримання. Тим не менш, можна виявити і певні спільні риси. Так, переважна більшість проектів зорієнтована на демонстрацію візуально привабливих карт, картографіческих схем, фотодокументів, малюнків, листів, щоденників, преси часів Другої світової війни. Велика увага приділяється так званій «повсякденній історії», що дає можливість дізнатися не тільки про хід військових операцій та інші традиційні деталі військової історії, а й умови щоденного життя в умовах війни.

Спільним для багатьох проектів є їх зорієнтованість на міжнародну аудиторію, а саме використання інших мов, окрім власної, задля доступності інформації он-лайн проекту для представників інших народів. Найпоширенішою мовою є англійська, якою користуються як «другою» мовою проекту, або як основною, навіть якщо це не англomовна країна. Також поширеним є залучення волонтерів-перекладачів, які допомагають з перекладом тих чи тих складових проекту, або всього контенту на інші мови (про що на сайтах також міститься інформація та висловлювання подяки таким людям). Спільним для переважної більшості всіх типів проектів є наявність даних про пошуку інформації про учасників війни (пропозиція власної бази даних, або — у вигляді корисних посилань на інші ресурси). Багато з проектів, як міжнародні, так і національні та індивідуальні, мають свої акаунти у соціальних мережах (Фейсбук, Твітер, Інстаграм та інші) — з метою популяризації своєї діяльності та залучення якомога більшої аудиторії.

Окрім цього, значна частина великих міжнародних і національних проєктів пропонує свою інформацію для використання у шкільному навчанні (подекуди навіть зустрічаються спеціальні рубрики «Для вчителів»). Також поширеними є і он-лайн екскурсії та віртуальні тури. Втім, як правило індивідуальні проєкти такі можливості не використовують, що скоріше за все пов'язано із матеріально-технічними питаннями та значно більшою вартістю забезпечення таких пропозицій.

У цілому, навіть побіжний огляд меморіальних он-лайн проєктів демонструє, що після 70-ти років після завершення Другої світової війни, інтерес до її подій не втрачається, а сучасні комунікативні технології надають можливості задля зберігання та передачі наступним покоління пам'яті про ті трагічні події.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гриневич В.* Політика пам'яті Другої світової війни в Україні: у пошуках ідентичності та консолідації / В. Гриневич // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. — 2011. — № 4. — С. 111—127.
2. *Довганик Н. М.* Історична пам'ять про Другу світову війну в контексті формування української політичної нації // Історико-політичні студії: Збірник наукових праць. — 2014. — № 2. — С. 34—40.
3. Google Cultural Institute [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.google.com/culturalinstitute/home>
4. Google Art Project [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.google.com/culturalinstitute/project/art-project>
5. The Museum of the Siege of Leningrad [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.google.com/culturalinstitute/collection/museum-of-the-siege-of-leningrad>
6. Museum Wings of Liberation [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.wingsofliberation.nl/en/>
7. Traces of War [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://en.tracesofwar.com/default.asp>
8. WW2Awards.com [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://en.ww2awards.com/about.asp>
9. Go2War2 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.go2war2.nl>
10. POW camp Stalag VII A [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.moosburg.org/info/stalag/indeng.html>
11. Auschwitz-Birkenau Miejsce Pamięci i Muzeum [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.auschwitz.org>
12. Site-mémorial du Camp des Milles [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.campdesmilles.org>
13. Hiroshima Peace Site. Hiroshima Peace Memorial Museum Website [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.pcf.city.hiroshima.jp/index_e2.html
14. Stalag Luft I on-line: World War II — Prisoners of War — Stalag Luft I [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.merkki.com>

15. Dutch East Indies. Memories of my youth and the years of the Japanese occupation in the former Dutch East Indies during World War Two [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.dutch-east-indies.com/story/index.htm>
16. Swiss Internees Association Website [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://swissinternees.tripod.com>
17. Official Website of the 392nd Bomb Group [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.b24.net>
18. «Hell's Angels» 303rd Bomb Group [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.303rdbg.com>

REFERENCES

1. Hrinevych, B. (2011). Politics of Memory of the World War II in Ukraine: in search of identity and consolidation. *Naukovi zapysky Instytutu politychnyh i etnonatsionalnyh doslidzhen (Scientific Proceedings of the Institute of Political and Ethnic Studies) 4*, 111—127 (in Ukr.)
2. Dovganyk, N.M. (2014). Historical memory about the Second World War in dimension of forming Ukrainian political nation. *Istoryko-politychni studii: Zbirnyk naukovykh prats (Historical and Political Studies: Collection of research works) 2*, 34—40 (in Ukr.).
3. *Google Cultural Institute*. Retrieved from: <https://www.google.com/culturalinstitute/home>
4. *Google Art Project*. Retrieved from <https://www.google.com/culturalinstitute/project/art-project>
5. *The Museum of the Siege of Leningrad*. Retrieved from: <https://www.google.com/culturalinstitute/collection/museum-of-the-siege-of-leningrad>
6. *Museum Wings of Liberation*. Retrieved from <http://www.wingsofliberation.nl/en/>
7. *Traces of War*. Retrieved from <http://en.tracesofwar.com/default.asp>
8. *WW2 Awards.com*. Retrieved from <http://en.ww2awards.com/about.asp>
9. *Go2War2*. Retrieved from <http://www.go2war2.nl>
10. *POW camp Stalag VII A*. Retrieved from: <http://www.moosburg.org/info/stalag/indeng.html>
11. *Auschwitz-Birkenau Miejsce Pamięci i Muzeum*. Retrieved from: <http://www.auschwitz.org>
12. *Site-mémorial du Camp des Milles*. Retrieved from: <http://www.campdesmilles.org>
13. *Hiroshima Peace Site. Hiroshima Peace Memorial Museum Website*. Retrieved from: http://www.pcf.city.hiroshima.jp/index_e2.html
14. *Stalag Luft I on-line: World War II — Prisoners of War — Stalag Luft I*. Retrieved from: <http://www.merkki.com>
15. Dutch East Indies. Memories of my youth and the years of the Japanese occupation in the former Dutch East Indies during World War Two. Retrieved from <http://www.dutch-east-indies.com/story/index.htm>
16. *Swiss Internees Association Website*. Retrieved from: <http://swissinternees.tripod.com>
17. *Official Website of the 392nd Bomb Group*. Retrieved from: <http://www.b24.net>
18. «Hell's Angels» 303rd Bomb Group. Retrieved from: <http://www.303rdbg.com>